

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОДУНАВ'І У ПОВОЄННУ ДОБУ

Ірина Долголенко

канд. філософ. наук, доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

Українське Подунав'я – історико-географічний регіон, характерною особливістю якого є поліетнічність. Процес нівелювання культурного досвіду етносів, що проживають на окресленій території, тривав упродовж XIX-XX ст.: русифікаторська політика Російської імперії, румунізація, радянізація.

Наслідками зміни політичної влади, як показує історичний досвід, були зміни в культурному розвитку етносів, що призводило до втрати права на саморозвиток. Після проголошення незалежності України населення українського Подунав'я отримало можливість на відродження свого національно-культурного життя, важливою складовою якого є освіта.

Як зазначає дослідник Торушанко В. Р., «...цілісність соціокультурного простору регіону є однією з найважливіших характеристик функціонування етнічної культури. Саме в ньому проявляються і закріплюються результати культурної життєдіяльності етносу, здійснюється накопичення, зберігання і систематизація соціокультурного досвіду народу» [1].

Окреслена проблема в різні періоди історичного розвитку України відзначалась увагою науковців. Так, розробку даної проблеми в ракурсі дослідження соціалістичних перетворень у Придунайському краї України (1940-1950-ті рр.) наприкінці 70-х років XX ст. започатковано А. Д. Бачинським [2]. Незважаючи на ідеологічну заангажованість досліджень науковця, його роботи не втрачають актуальності, оскільки містять значний фактичний матеріал із періодичної преси та архівних документів.

Активізація досліджень з даної проблеми відбувається в часи незалежності України. Вагомий внесок у дослідження процесу становлення освіти в українському Подунав'ї внесли дослідники О. М. Лебеденко та А. К. Тичина. В роботі «Українське Подунав'я: минуле та сучасне» авторами на новій джерельній базі досліджено й відтворено історію українського Подунав'я, в якій значну увагу приділено культурному розвитку краю [3].

На сучасному етапі значний внесок у дослідження проблеми становлення освіти в українському Подунав'ї зроблено науковцями І. І. Грековою [8], О. К. Луньовою [5, 6, 7], Л. Ф. Циганенко [4] та ін.

Історіографічний аналіз доводить, що окреслена проблема не втрачає актуальності й на сучасному етапі, особливо в умовах децентралізації і реформи освітньої галузі. Враховуючи досягнення дослідників та вводячи до наукового обігу нові джерела, завданням наукової розвідки є ретроспективний аналіз політики радянської влади в освітній сфері в поліетнічному регіоні в повоєнний період.

Уніфікацію освітньої сфери в українському Подунав'ї започатковано протягом 1940-1941 рр. в результаті геополітичних змін: приєднання Бессарабії до СРСР та включення її південної частини до УРСР. У результаті

адміністративно-територіальної реформи на території південної Бессарабії утворено Акерманську (а з 7 грудня 1940 року – Ізмаїльську) область.

Процес радянізації освітньої галузі започатковано постановою Ради Народних Комісарів від 13 серпня 1940 року «О реорганизации системы народного образования в новоорганизованных Аккерманской и Черновицкой областях УССР» [9]. Відповідно до постанови відбулася реорганізація румунської системи освіти та впроваджено радянську систему народної освіти, що передбачала принцип загальної освіти для всіх верств населення.

Всі навчальні заклади в Ізмаїльській області мали працювати за єдиними програмами й підручниками, уніфікованими в 1933 році [10, с. 106] та навчальними планами, які були розроблені для шкіл УРСР і вміщували програму дій, спрямовану на русифікацію. В навчальних закладах із неукраїнською мовою навчання впроваджено обов'язкове вивчення української та російської мов, а в навчальних закладах з українською мовою навчання – вивчення російської мови.

Станом на червень 1941 року в українському Подунав'ї фактично було завершено становлення радянської системи освіти. На Першій обласній партійній конференції Перший секретар КП(б)У доповів про функціонування в області 298-ми шкіл [11, арк. 20]. За підрахунками дослідника О. К. Луньової, в Ізмаїльській області функціонували 276 шкіл, серед яких середніх – 31, неповних середніх – 90, початкових – 155. Кількість учнів становила 93 500 [5, с. 167-168]. За підрахунками І. І. Грекової, загальна кількість шкіл становила – 339, а кількість учнів – 81 000 [8, с. 217]. Така різниця в показниках може бути пояснена використанням різних джерел, в яких не завжди фіксується точна дата підрахунків.

Для дорослого населення організовано групи з ліквідації неписьменності, загальна кількість яких становила 818 [2, с. 65]. Для підготовки місцевих кадрів було засновано Акерманський учительський інститут імені Т.Г. Шевченка та педагогічні школи в містах Ізмаїл та Акерман (фактично працювала в Тарутине).

Аналізуючи політику радянської влади в освітній сфері, маємо відзначити, що, з одного боку, впровадження загальної системи освіти відповідало потребам міського населення, оскільки за часів румунської влади більше ніж 70 % населення було неграмотним, з іншого боку, русифікаторська політика в освітній галузі не враховувала фактор поліетнічності краю (більше 11 етнічних груп) [12]. Із загальної кількості шкіл – 298 (станом на лютий 1941 р.): 204 – російськомовні, 68 – україномовні, 25 – молдавськомовні, 1 російсько-молдавськомовна та 1 школа – для єврейського населення [13, с. 97]. Болгарськомовні школи взагалі відсутні, хоча за переписом 1930 року болгари становили 20,7 % після молдован (23,0 %) та росіян (24,7 %) [12, с. 155].

Становлення системи радянської освіти на першому етапі радянізації супроводжувалось і негативними явищами: проблема нестачі педагогічних кадрів, підручників (особливо для національних шкіл), недовіра до вчителів, що працювали в румунських школах, і як результат – репресивно-каральні міри проти педагогів [5, с.170].

Після визволення Ізмаїльської області від німецько-фашистських загарбників (26 серпня 1944 року) розпочато відновлення радянської системи народної освіти, оскільки протягом 1941-1944 рр. у краї було ліквідовано радянську й відновлено систему освіти за румунським зразком.

Відновлення роботи шкіл розпочато в жовтні 1944 року. За відомостями «Статистических данных о народном хозяйстве Измаильской области за 1941, 1945, 1946 гг.», у 1944 році розпочато функціонування 320-ти шкіл (загальна кількість учнів – 80 652): 167 – початкових (кількість учнів – 16 089), 133 – неповних середніх (кількість учнів – 56 486) та 20 – середніх (кількість учнів – 8 077) [14, арк. 51]. Розпочав роботу Акерманський учительський інститут, у 1944 році тут почали навчання 82 студенти [14, арк. 51]. У двох технікумах почали навчання 95 учнів [14, арк. 51].

У 1945 році кількість шкіл зменшується до 315 (загальна кількість учнів – 78 809). Серед них: початкових – 167 (кількість учнів – 66 524), неповних середніх – 133 (кількість учнів – 11 639), середніх – 20 (кількість учнів – 646) [14, арк. 51]. Як бачимо, в повоєнному 1945 році відбулося збільшення контингенту початкових шкіл, але зменшилася кількість учнів у неповних середніх і середніх школах. Таку ситуацію, особливо зі значним скороченням контингенту середніх шкіл (на 7 431 особу), на наш погляд, можна пояснити тим фактом, що тяжке післявоєнне становище не дозволяло сплачувати за навчання. Значні демографічні втрати в період Другої світової війни, голоду 1946-1947 років, політики переселення, репресій не сприяли поліпшенню ситуації ні в соціально-економічній, ні в культурній сферах. Покращення демографічної ситуації відстежується на початку 1950-х років.

Так, статистичні відомості засвідчують, що у 1952/1953 рр. на території українського Подунав'я функціонувало 349 шкіл, а загальна кількість учнів збільшилась до 80 936, серед яких: початкових – 139, семирічних – 163, середніх – 47 [15, арк. 62]. Із зазначеної загальної кількості більшість, як і в довоєнні роки, складала російськомовні навчальні заклади – 188, україномовні – 137, а молдавськомовні – 24 [15, арк. 63]. Болгарськомовні школи були відсутні. Значний відсоток україномовних шкіл у післявоєнну добу є обумовленим, оскільки це пов'язано з евакуацією німецького населення (5 800 осіб) і заселенням на територію українського Подунав'я 6 000 селянських господарств зі східних областей та 3 700 – із західних, що значно підвищило відсоток україномовного населення в краї. Як бачимо, в повоєнну добу становлення шкільної освіти відбувалося за тим же принципом, як і в довоєнні часи, тобто не завжди враховувался етнічний показник населення.

Як відзначають дослідники О. М. Лебеденко та А. К. Тичина, в повоєнні часи продовжувала існувати проблема нестачі педагогічних кадрів, котру намагалися вирішити направленням учителів зі східних областей. Місцеві кадри продовжував готувати Білгород-Дністровський учительський, а з 1952 року – Ізмаїльський педагогічний інститут і Білгород-Дністровське та Ізмаїльське педагогічні училища, в яких було відкрито молдавське відділення [3, с. 183]. Як засвідчує дослідник Л. Ф. Циганенко, незважаючи на тяжкі повоєнні роки, голод 1946-1947 рр., педагогічний колектив і студенти зробили значний внесок у підготовку педагогічних кадрів для шкіл українського Подунав'я [4].

Аналізуючи становлення шкільної освіти в повоєнну добу, зазначимо, що на середину 50-х років ХХ ст. в українському Подунав'ї сформувалась і діяла система народної освіти, в основі якої лежав принцип обов'язкової для всіх верств населення. Але практика втілення досвіду, набутого в СРСР, не завжди враховувала особливості регіону: потреби етнічних груп в отриманні освіти.

В результаті біфуркації Бессарабії між МРСР та УРСР різні етнічні групи не завжди опинялися в місцях компактного проживання, що необхідно враховувати під час реформи шкільної освіти в умовах децентралізації.

Література:

1. Торушанко В. Р. Соціокультурні аспекти розвитку полі етнічного суспільства в межах регіону / В. Р. Торушанко // irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
2. Бачинский А. Д. В семье советской: Социалистическое строительство в Придунайских землях УССР. – Киев-Одесса, 1984
3. Лебеденко О. М. Українське Подунав'я: минуле та сучасне : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Лебеденко, А. К. Тичина. – Одеса : Астропринт, 2002. – 208 с.
4. Циганенко Л. Становлення історичної освіти в Подунав'ї (1940-1950 р.р.) / Л. Ф. Циганенко // Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15-17 жовтня, 2015). Том 1: Історія. Економіка. Педагогіка. – Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «СМИЛ», 2015. – с. 80-83.
5. Політичні та соціально-економічні зміни в Придунайському краї України: 1940-1941 рр. : дис ... канд. іст. наук / О. К. Луньова . – Одеса, 2012 .
6. Освітня галузь Подунав'я в умовах радянзації: 1940-1941 рр. / О. К. Луньова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. - № 5(42). – С. 140-150.
7. Луньова О. К. Уніфікація культурної сфери в Придунайському краї: 1940-1941 рр. / О.К.Луньова // Регіональні дослідження в Україні: досягнення і проблеми. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-ій річниці утворення м.Первомайськ. 14-15 травня 2009 р.- с. 25-30.
8. Грекова І. І. Розвиток освіти в болгарських селах півдня України та Молдови) середина 40-х-початок 50-х років ХХ ст.) / І. І. Грекова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. - № 2(80). – С. 216-224.
9. Советский Придунайский край (1940-1945). Документы и материалы. – Одесса, 1968. – С. 27-28.
10. Агафонова Н. В. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917-1920 р.р. / Н. В. Агафонова. – Одеса: Принт Мастер, 2002. – 206 с.
11. ДАОО. – ф.п. – 4980. – оп. 1. – спр. 13.
12. Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины / Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова кафедра археологии и этнологии Украины; Управление культуры и туризма, национальностей и религий Одесской областной государственной администрации. – Одесса : СМИЛ, 2014.
13. Українське Придунав'я у світлі гуманітарних досліджень : До 75-річчя Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл : СМИЛ, 2015. – 230 с.
14. ДАОО. – ф.п. – 4980. – оп. 1. – спр. 340.
15. ДАОО. – ф.п. – 4980, оп. 2. – спр. 1066.

Dolgolenko I. Education in the Ukrainian Danube in postwar days.

The article explores the problem of the educational area in the Ukrainian Danube region after the Second World War. The writer analyzes the results of the unification of the education system at the first stage of «Sovietization» (1940-1941) and in the post-war period.

The restoration of the Soviet system of public education was launched in October 1944: primary, incomplete secondary, secondary schools, technical schools, and the Akkerman Teachers' Institute began functioning. The results of demographic losses and famine of 1946-1947. There was a reduction in the contingent of students, as well as a shortage of teaching staff. The policy of «sovietization» of the educational sphere, as in the pre-war period, did not take into account the region's polytheism.

Key words: *the education system, famine, the educational sphere*

«УСНА ІСТОРІЯ» У ДОСЛІДЖЕННІ ПОВОЄННОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Антоніна Дорошева

канд. іст. наук, доцент,

Дунайський факультет морського та річкового транспорту КДАВТ

ім. гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного

(Ізмаїл, Україна)

Сучасне визначення усної історії, якщо узагальнити основні її характеристики, включає такі компоненти, як процес безпосередньої передачі та запису спогадів, оповідей чи автобіографічних нарацій; створення в результаті цього процесу нових історичних джерел; реконструктивний чи нарративний (текстуальний) аналіз отриманих джерел, а також різноманітні форми оприлюднення результатів досліджень, проведених на основі методу усної історії [14, с. 13]. Найчастіше саме варіативність презентацій результатів таких проектів дає найкращі можливості для аналізу «усноісторичної ситуації» в тому або іншому регіоні чи країні загалом, оскільки дозволяє судити як про загальну методикою проведеного дослідження і створені завдяки цій методиці джерела, так і про теоретико-методологічні пріоритети, використані під час аналізу усних історій або їх добору і композиції.

Тривале замовчування масштабів і наслідків післявоєнного лиха криється, перш за все, в тоталітарному, закритому характері тогочасної радянської держави. Тому на сьогоднішній день свідчення очевидців тих подій є одним з елементів розкриття справжньої історії голоду 1946-1947 рр.

Мета дослідження: за допомогою «усної історії» (спогадів очевидців) з'ясувати особливості повсякденного життя населення Півдня України у перші повоєнні роки, що стосується моделей поведінки, емоційного стану, одягу, їжі, побуту тощо.

Закінчення Другої світової війни стало особливою подією в житті всього українського народу – від фронтовиків до малечі, яка перебувала поза лінією фронту. Прихід радянських військ ще в 1944 р. так запам'ятався Марії Дмитрівні Маломен-Логіновій, що мешкала в селі Баннівка Болградського району. «*В 1944 р. наша армія звільнила Баннівку від фашистів. Солдати їхали на машинах та танках, а усі односельці вийшли їх зустрічати, тріумфували, від щастя. Ми всі раділи, що війна нарешті закінчилася і життя триває. Від щастя сильно билося серце, а сльози самі лилися з очей, як у дітей, так і у дорослих...*» [2].

9 травня 1945 р. назавжди відбилосся в пам'яті Думітреско Олени Іванівни (м. Рені Одеської області). Ось що вона пригадує: «*Найбільшою радістю для нас*